

elvűsége így kapcsolódott a 16-ik század vallási szabadelvűségével s ez a kapcsolódás nekünk tért nyitott a másik hazában is.

Unitárius Szószék.

Simó János sepsikőröspataki lelkész jött arra a gondolatra, hogy Magyarország ezeréves fennállásának emlékét valami maradandó munkával, egy beszédgyűjtemény kiadásával ünnepelje meg az unitárius lelkészi kar. A gondolat általános tetszésre talált. A gyűjtemény címét a püspök ajánlotta és az első kötet elé, melynek címe: *Az Unitárius Szószék. Egyházi beszédgyűjtemény Magyarország ezeréves fennállásának emlékére. Írták az unitárius lelkészek. Szerkesztette Simó János sepsikőröspataki lelkész 1896, a püspök írt előszót.* Ebben elmondja, hogy „hazánk ezeréves fennállása öröméből fakadt lelkesedésnek egy kis hajtása ez a gyűjtemény. Jól esik lelkének, hogy a hazafias alkotások sorát mi is szaporíthatjuk, az unitárius lelkészi kar. Nagyon szerencsés gondolatnak tartja a beszédgyűjtemény kiadását s üdvözli, akinek fejében a gondolat megszületett, különösen azért is, mert egyházi irodalmunknak épen azt az ágát termékenyítette, amely ezidőszerint legkevesebb figyelemben részesül. Egyházi irodalmunk gazdagságával nem dicsekedhetünk. *Egyházi beszédgyűjteményünk* nincs. Pedig a vallásos élet ápolására leghatalmasabb eszköz volt és lesz mindig a „szószék“. 70 lelkészünknek mintegy 80 beszéde „tükre egész lelkészkarunk szellemvilágának“. Bár úgy fogadnák, hogy ez a kis hajtás oly termékeny előfává nőné ki magát, mely évről-évre meghozza gyümölcseit. Így indult útnak az *Unitárius Szószék*, amelyet azután az egyetemes lelkészkar vett tulajdonába. Ma 28-ik évfolyamát írja. 1925-ben Balázs András szerkesztésében, eredeti rendeltetésétől eltérően, a lelkészi továbbképzőn elhangzott előadásokat hozta a kör határozata alapján. Az Irodalmi Társaság évi jelentése szerint „értékes kötet, de nem kívánatos, hogy ez az eljárás állandósuljon, mert a gyakorlati irány művelésére feltétlenül szükség van ezután is“.

11. FEJEZET.

Egyházpolitikai kérdések.

(Egyházi házassági jog, polgári házasság, Ne temere pápai dekrétum, Borromaeus enciklika).

A kiegyezés után az alkotmányos élet felderültével egymás után kerültek napirendre az egyházpolitikai kérdések. Ferencz József élénk figyelemmel kíséri ezeket és irodalmilag

nem késik kritikai megjegyzéseit megtenni s elismerését is nyilvánítani, ha a szabadelvűség kívánalmainak megfelelnek.⁷⁹ A vegyes házassági perekről szóló 1868. évi 48. törvényjavaslatról ezek a megjegyzései: A protestánsok részére a katolikusokkal szemben nagy kedvezményt nyújt. A protestáns fél felperessége esetén a kath. szék által különvetett felek közül a protestáns fél a maga bírósága előtt teljes elválasztását eszközölheti. De mit tegyen a protestáns fél, ha a kath. fél nem akar felperességet venni magára? Vagy ha a kath. szék a protestáns felperes részére a különvetést nem teszi meg? Ezt a kérdést csak a szentszékek megszüntetése s a *válópereknek világi törvényszékek elé vitele tudja megoldani*. A törvény meghagyta az erdélyi két ev. és unitáriusoknak az egyházi törvényszékét, de ezeknek más vallású felperes felett nem lehet ítéletet mondani, hanem a pert hivatalból át kell tenni a felperes bíróságához. Ez megnehezíti s költségesebbé teszi az elválasztást. Sőt megtörténhetik, hogy az egyik protestáns bíróság a maga felét véglegesen elválasztja, a másik nem és lesz aztán egy sereg ligázott házaspár, ami az erkölcsöt nem mozdítja elé. Visszás dolog, hogy egy perben két fórum ítéljen s ezen csak a világi törvényszékek általános behozatala segít. Az áttérést szabályozó 53. t.-cikkben szabadelvű intézkedés a kétszeri jelentés helyett az egyszeri és az, hogy vegyes házasság bármelyik fél papja előtt érvényesen köthető. Felszólalás történt amaz erdélyi protestáns gyakorlat mellett: *ubi sponsa, ibi copula*, de a szabadelvűség ürügye alatt elvetették. Sok felszólalás volt azon intézkedés ellen is, amely a gyermekek vallását nemek szerint szabja meg. Ferencz József e törvényt igazán szabadelvűnek tartja, mert minden erőszakot kizár. A törvényt azonban kijátszák nemcsak katolikus, hanem protestáns papok is. A kath. papok, ahol lehet, a megeskettett protestáns féltől reversálist erőszakolnak ki. Más vallású szülő gyermekét csak abban az esetben kellene megkeresztelni, ha olyan vallású pap a helységben nincs. A javaslat 7 első §-a elég szépen hangzik, de a 8-ik a polgári házasságról hiányos. A polgári házasságot nem magasztatja egekig, mert népünk szellemével legalább még most nincs egész összhangzásban. De semhogy az állampolgárok jogtalan zaklatásoknak legyenek kitéve a papság részéről, inkább mondja ki a polgári házasságot. Az egyház majd megadja a felek kívánsága szerint ennek is „a vallásos színezetet”. Ezzel aztán az állam hatáskörébe fog jutni a válóperek intézése is. Tíz évvel később újból foglalkozik (Cz. Egyházi Szemle, K. M. 1879. 124—134. l.) az országgyűlésen ismét felmerült vallásszabadság és polgári házasság kérdésével. A polgári házasság iránti indítvány

⁷⁹ A vallási törvényekhez. Prot. E. és I. Lap. 1869. 1636—1642. l.

elfogadtatott s a kormány utasítást kapott, hogy terjesszen be javaslatot. Habár nálunk nem talál általános visszhangra, de szót senki sem emel ellene. Sőt óhajtjuk a kérdés tisztázását, „mert a helyzet már szinte tarthatatlan“. A különböző egyházak különböző feltételekhez kötik ezt s megkötésében és felbontásában más meg más módon járnak el. A kath. egyház nem ismeri el érvényesnek a protestáns pap előtt kötött házasságot, az ilyet concubinatusnak tekinti s a gyermeket, ha az egyik fél r. katolikus, a keresztelésnél törvénytelennek írja be. Ez törvénytelen ugyan, de sok bosszantásnak és elkeseredésnek forrása, amitől csak a polgári házasság behozatalával lehet szabadulni. A vegyes házasság felbontásánál két különböző fórum ítél, midőn az egyik fél új házasságkötésre engedélyt nyerhet, a másik esetleg házasságban maradni kényszerítettik. Összeküszálása ez a legfontosabb családi ügynek. Legyen egy törvény a házasságkötésre és felbontásra s a polgári házasság behozatala által. Papjaink veszíteni fognak amugyis csekély jövedelmükből, de nyerni fog a vallás, amelynek „a valópekkel való ügyletek nem szolgálnak valamely különös előnyére“. Hiszi, hogy népünk a polgári házasság esetében sem fogja elkerülni a templomot s igénybe fogja venni a pap szolgálatát, hogy áldást kérő imájával e fontos lépést megszentelje. Mert „ez a mi valódi hivatásunk; a szerződések megkötését s a perlekedést bizzuk másokra“. Két évvel később (Egyházi Szemle, K. M. 1881. 58. l.) elkészült a polgári házasság törvényjavaslata, de egyelőre csak a keresztények és zsidók közti házasságra vonatkozó, mikor Ferencz József, a Szemle írója ezt a megjegyzést teszi: „A polgári házasság behozataláért elvben mi sem rajongunk, ha szinte nem perhorreszkáljuk is azt annyira, mint sokan mások“. Két évvel később⁸⁰ kénytelen a Budapesti Hirlap egy tévedését helyreigazítani. A keresztények és zsidók között kötendő házasságra vonatkozó törvényjavaslat volt vita tárgya. A Budapesti Hirlap (1883 dec. 2. sz.) azt állította, hogy az unitáriusok, mint eddig nem kelhettek, úgy ezután sem kelhetnek össze törvényesen katolikusokkal. A cikkíró szerint „a kath. kanonjog a valláskülönbség bontó akadályának kategóriája alá foglalja nemcsak a zsidókat és pogányokat, hanem az unitáriusokat is. Következőleg a kath. és unitárius felek közötti házasságot semmisnek tekinti, érvényét el nem ismeri s az ily házasságból született gyermeket az anyakönyvbe mint törvénytelennt vezeti be“. Ez a cikk teljes tévedésben van s másokat is félrevezethet. Ezért kötelessége helyreigazítani. A kath. egyház az ilyen házasságokat nem tekinti érvényteleneknek, mert válás esetén ilyeneknek új há-

⁸⁰ Házasság katolikusok és unitáriusok között. Magyar Polgár, 1883. 295. szám.

zasságot kötni nem engedi meg. Törvényesen elváltatott feleknek másodszori házasságát nem ismeri el, ez tény s az ilyen házasságból született gyermekeket nem tekinti törvényeseknek. De erre nézve nemcsak az unitáriusokkal, hanem más protestáns egyházakkal szemben is, melyeknél a válás szintén lehetséges, hasonló módon jár el. Ilyen esetekben az állami hatalomnak kell közbelépni s érvényt szerezni a kath. kanonjog felett is az országos törvények által biztosított jognak. Nyilvánvaló tehát, hogy a katolikusok és unitáriusok közötti házasságot nem a kath. kanonjog, hanem az országos törvények szabályozzák. Az unitárius házassági jog a zsidókéval egyáltalában nem hozható kapcsolatba. S az unitáriusoknak nincs szükségük arra, hogy házassági jogukat a katolikusokkal szemben valamely új speciális törvény szabályozza, mert az 1868 évi 48. t. c. a házasság érvényességének kérdésében egyházi törvényszékeink illetékességét elismeri.

A soproni járásbiróság elítélte az ottani r. kath. papot,⁸¹ mert egy ev. vallású apának r. kath. nejétől származott fiúgyermekét megkeresztelte s az anyakönyvbe bevezette. Az ítélet felebbezés folytán a budapesti tábla elé került, mely az illetőt felmentette. A tábla megokolásában kimondja, hogy a keresztség által a megkeresztelt nem egyik, vagy másik felekezetnek, hanem a kereszténység egyetemének válik tagjává. És: a bevezetés nem határozza meg annak vallásfelekezetét, mert az anyakönyv „első sorban államilag átruházott hatáskörben” vezetetik a születés ténye, ideje igazolása céljából. Ez az ítélet nagy izgatottságba hozta a kedélyeket országszerte. Ha ez az ítélet megáll, mondja Ferencz József, akkor a visszaélés törvényes gyakorlattá válik s következményében „örökös gyűanyag lesz a felekezetek közötti béke és egyetértés megzavarására”. A felmentő ítélet fölnyitja a sorompókat a lelkesek előtt az emberhalászatra. S megérhetjük, hogy protestáns szülők gyermekeit kath papok megbérmálják, összeesketik, eltemetik. Az ítélet első indoka ellen dogmai szempontból nincs kifogása, de a gyakorlati élet élesen cáfolja a bíróság álláspontját, hiszen ág. ev. vallású apának gyermekét „keresztelte el” r. kath. pap, mit orgazdaságnak mond. A Magyar Állam a lelkiismeret szabadságára hivatkozva védi a bíróság ítéletét, ami nem egyéb, mint frázis és porhintés a világ szemébe. A törvény szerint a gyermekek nemök szerint követik szülőik vallását, de 7—18. életévük között nem változtathatják a szülők sem. Ha a r. kath. pap jogot nyer protestáns szülők gyermekének megkeresztelésére azon a címen, hogy a szülők kívánására hajtotta végre, mi akadályozza meg, hogy holnap

⁸¹ Szabad a vásár. Prot. E. és I. Lap. 1881. 65. 104. I. és Egyházi Szemle, K. M. 1881. 54—61. I.

ugyanazon a címen ne temessen, ne eskessen. Az 1879. évi 40. t.-c. 53. §-a szerint aki 18.-ik évét be nem töltött kiskorú egyént az 1868. évi 53. t.-c. ellenére más vallásfelekezetbe felvesz, büntetendő. Az „átruházott állami hatáskörrel“ támogatni az ítéletet érthetetlen. Hiszen nálunk azelőtt sohasem vezette az állam az anyakönyveket. A lelkiismeret szabadsága tisztán egyéni jog, mely felett mások hite és vallása nem rendelkezhetik. A törvény nem engedi, hogy a szülő gyermekét vagyonából kitestálja. Hát a hit nem érdemli meg ezt a védelmet? Ha a szülő gyermekét elkereszteltetheti vallásáról, annyi, mintha hitörökségéből kitagadná.

Mikor ezek a kérdések a lapokban tárgyalattak, nálunk a házassági biráskodás következőleg volt szervezve: Egyházi házassági ügyekben az alpapi szék ítélkezett. Az alpapi szék köri hatóság, melynek elnöke az esperes, jegyzője a köri jegyző, tagjai a közgyűlés által választandó ülnökök és a „házasságvéd“, kinek teendője a házasságot törvényellenes okokból felbontani nem engedni s az ítéletet minden esetben felebbezni; és az ügyvédek, akik a való személyek ügyeit folytatják. Az alpapi székre tartoznak a válóperek, a házasságból származó egyenetlenségek, a gyermekek törvényes, vagy törvénytelen születésének kérdései. A főpapi szék az E. K. Tanács, mely az alpapi székről megvizsgálás végett minden esetre felküldendő válópereket ellátja. Ez volt nálunk az egyházi házassági biráskodás szervezete, mikor az alkotmányos élet megnyitásával egyházi működésünk a Királyhágón túl is ismeretes kezdett lenni. A sajtó részéről gyakran sértő nyilatkozatok történtek az „erdélyi“, a „kolozsvári házasságokról“, melyekről azt hirdették, hogy pénzért a legrövidebb idő alatt és legkönnyebben felbonthatók. A hadügyminiszter rendeletet adott ki, hogy katonáknak nem szabad többé engedélyt adni ú. n. „kolozsvári“ vagy „unitárius házasságra“,⁸² mi ellen felszólt Szász Béla (Törvénytörés. Erdélyi Prot. Közlöny, 1881.) és a Pesti Hirlap (Az unitáriusok megtámogatása. 1881. 203. sz.). A Jogtudományi Közlöny (1881 jún. sz.) arra hívja fel a törvénytörést, hogy az unitárius papi székek ítéleteit ne respektálják. A Fővárosi Lapok (1881. 159. sz.) szerint az erdélyi házasságok Ausztriában és hazánkban épen nem megtisztelő hírnek örvendenek. Ausztriából házasfelek mentek Erdélybe, ott könnyűszerrel elváltak s új házasságot kötöttek. Az ügy magára vonta volna a király figyelmét s ezért jelent meg a hadügyminiszter rendelete. A Magyar Állam (1881 jul. 15. sz.) üdvözli a rendeletet s így ír az erdélyi protestánsokról: „Évek óta figyelmeztetjük, hogy néhány forintért s az erkölcs árán

⁸² Nagy Lajos: Az úgynevezett „kolozsvári házasságok“ kérdéséhez K. M., 1881. 265–269.

szerezett néhány hívért ne kockáztassák saját tekintélyüket. Nem hallgattak az őszinte jó tanácsra. Ime, az eredmény. Eszébe jut-e már most a magyar kormánynak is, hogy tegyen valamit a 100 frtos házasságok ellen? Sztehlo Kornél⁸³ (A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben. 1885.) hevesen támadja az „erdélyi házasságokat”. Kifogásolja az *illetőséget* és az *egyoldalú folyamodásos eljárást* s ezeket az állami törvényekkel összeütközőknek tartja. Fővádja az, hogy *illetőségünket Magyarországra is kiterjesztettük*: „Az unitárius papi szék magyarországi unitárius házassági perében nem illetékes.” A Jogtudományi Közlönyben (1886. 26. sz.) is vita folyt arról a kérdésről, hogy vajjon a szoros értelemben vett Magyarországon lakó unitáriusokra nézve a polgári bíróságok, vagy az unitárius egvházi bíróságok-e az illetékes házassági bíróságok? Dr. Daempff Sándor azt vitatta, hogy az unitárius egyházi bíróságok illetékessége a régi Erdély és Partium határán túl nem terjed s ott a világi törvényszékek illetékesek. Sztehlo (U. o. 36. sz.) azt állította, hogy az unitáriusok a válókokat illetőleg korlátot nem ismerő szabadosságot tartanak szem előtt. A lefizetett díj nagyságához képest rövidebb vagy hosszabb idő alatt csaknem minden esetben helyet adnak a felbontás iránti kérelemnek. A magyar honosság kimutatását csak újabban követelik meg. Pusztta folyamodásra lelkészi és birói békéltetés, sőt a másik fél meghallgatása és értesítése nélkül felbontják a házasságot. Kőváry (U. o. 35. és 39. sz.) Daempff vádjaira azt feleli, hogy vádjainak nincs semmi alapja s a házassági jog terén uralkodó zürzavar oka a különböző hitfelekezeteknek egymással ellenkező jogszabályaiban s az eljárási szabályok különféleségében keresendő. Sztehlonak adott válaszában felsorolja a válókokat: házasságtörés, házassági tartozás megtagadása, hűtlen elhagyás, a házastárs élete ellen való törés, magtalanság szándékos eszközlése, engesztelhetetlen gyűlölség. Hogy díjakat vesznek? Így tesznek az evangélikusok és reformátusok is. A magyar honosság kimutatását nemcsak újabban követelik meg s nincs eset rá, hogy nem-unitárius honpolgár elválasztatott volna. Sztehlo (U. o. 40. sz.) erre felszólítja Kőváryt, mondjon egyetlen esetet, melyben valakit elutasítottak, ha a díjakat megfizette s megnevezi S. H. esetét, mint nem-unitáriusét. Mire Kőváry (U. o. 42. sz.) több esetet hoz fel s S. H. esetére azt mondja, hogy perét nálunk, mint magyar állampolgár tette folyamatba. A kúria 1886 nov. 30-án (U. o. 56. sz.) kimondotta: *az erdélyi unitárius egyházi bíróságok hatásköre kiterjed házassági ügyekben a Királyhágón inneni részen lakó unitáriusokra is.*

⁸³ Kőváry Mihály: Házasságügyi bíraskodásunkról. K. M., 1886. 202 - 216.

Nagy Lajos idézett cikkében elmondja a házassági jog kifejlődésének történetét. Az 1868. évi 48. és 53. t.-c. meghozatala után szokásba jött, először a reformátusoknál, Királyhágotúli, sőt külföldön lakó személyek válóügyét is bizonyos ideig való ittlakás és Kolozsvár polgári kötelékébe való felvétel után ellátni. Azután nálunk is ugyanazon alapon, ugyanazon törvények értelmében, mint ref. testvéreinknél. Később, mikor láttuk, hogy Ausztriában az elvált s új házasságra lépett felek üldöztetnek, csak olyanok válóperét vállaltuk, kik előbbi állami kötelékükből kilépve, a magyar állampolgárságot megszerezve léptek át egyházunkba. Mióta a honosítási törvény életbelépett, nálunk osztrák nem perelt. Az 1868. évi országos s a mi egyházi törvényeink szerint jártunk el. A magyar állam nem kifogásolta. „Az pedig csak nem baj, hogy az illetők könnyű szerrel váltak el? Szegény válóperesek! Csak ők tudják!” Molnár Sándor (r. r. Válópereink a sajtóban. K. M. 1890. 41—45. l.) szintén a sajtó támadásaival foglalkozik. Futó Ferenc (Válópörök. Iránycikk s egyúttal pikáns történet. Fővárosi Lapok, 1890. 36. sz.) pénzért üzött igazságszolgáltatás szégyenfoltjának mondja az ú. n. „unitárius válópöröket”, melyekben nincs, mert agyon van ütve a morál. A Fővárosi Lapok (Erdélyi házasságok 1889. 277. sz.) azt az állítást kockáztatja, hogy a mi törvényeink külön szentesítve nem lévén, házassági eljárásunk csak türve van. A Pesti Hirlap (Polgári házasságot, 1889. 339. sz.) vezércikke a Magyarországon érvényben levő ötféle házassági jogot ismerteti s a végén azt mondja: *Házassági jogaink annyira kúszáltak, kegyetlenek és képtelenek, hogy az unitárius házassági jog minden könnyűsége dacára is nagy és igazi szükségnek felel meg.*

Ferencz József püspök a házassági jog kérdésében jól látta azt az erkölcsi veszteséget, mel et az egyház a hirlapi támadások következtében szenvedett. Barátai külön is figyelmeztették az üzelmekre, melyek a válás megkönnyítése címén az alpapi széken folynak. Jakab Elek (1877. febr. 3.) írja, hogy Nagy Lajosék egy elválasztó ítéletért 400 frtot vettek s nem akarnak róla kérésre sem specificatiót adni. „Ha a papiszék nyiró kompániává lesz, melynek célja nem sacramentarius cél, hanem zsidó gseftelés, akkor jaj nekünk s erkölcsi alapunk összeroskad... Ilyennek nem szabad alattad történni!” Különben Ferencz József maga így írja le a házassági jog megalkotásának történetét: Az 1868. évi országos törvény szerint vegyes vallásúak válóperében az alperes fóruma, melyen a per megindítandó, csak az alperes felett mondhat ítéletet s a per a felperes felett mondandó ítélethozatal végett hivatalból átteendő ennek törvényszékéhez. Az áttértnek minden cselekvénye saját hitelvei szerint bírálendő el s az elhagyott egyház hitelvei rá nem kötelezők. Ez a törvény egy eddig nem élvezett

jogot nyújtott egyházunknak s megtörte a kath. egyház felfogását a házasság szentsége és felbonthatatlansága iránt. Hiába mondotta ez ki a házasság fenntartását, mert a felperes, mint valamely protestáns egyházhoz tartozó, elválasztó ítéletet nyerhetett saját fórumán s újabban házasságot köthetett. E törvény alapján boldogtalan házasságban élők beléptek egymásik protestáns egyházba. Hozzánk is kezdtek szállingózni. Az eljárás a válásnál még nem volt megállapítva és szabályozva. A fő- és alpapiszék birái összeültek, az okmányokat megvizsgálták s kölcsönös egyetértéssel tárgyalták le mind az al-, mind a főpapiszéken. A szedett díjakra az volt a megállapodás, hogy a bírák *egyenlően* osztoznak.

A válópereknek három hasznuk volt: egyházunkba sokan tértek át, a bírának kicsiny fizetésük mellé jó jövedelmet nyújtottak és minthogy az eklézsia részére is rovatalt szedtek, új jövedelemforrás nyílt. Kezdetben csak az első hasznot nézték, mert kölcsönös megállapodás után vettek fel minden pert. De nemsokára az anyagi haszon mind csiklandoztatóbb lett s a hívek szaporítása csak cégtábla, mely alatt tisztességes jövedelmet lehet biztosítani. A perek mindinkább szaporodtak, némelyikben az alpapiszéknek 2—3 ülést is kellett tartani s így az egyenlő díjazás elve megbukott, mert az alpapiszék tagjai 2—3 annyit kaptak, mint a főpapiszéké. Mikor 1876-ban püspök lett, az eljárás miatt nem egyszer kellemetlenség adta elő magát, mert némelyek azt tartották, hogy egyházunk hatásköre egész Európára kiterjeszthető, kivéve Angliát, hol vannak még unitáriusok. Ha valaki unitáriussá lesz, az hozzánk tartozik s afelett mi ítélhetünk válóperében, aminthogy osztrákok felett sok esetben tényleg ítéltek is. Megkezdték a megszorítást. Kimondták, hogy csak magyar állampolgár ügyében ítélnék. Az eljárást is szabályozták. Megkérte Pákei Miklóst, aki javaslatot dolgozott ki.

Az 1881. évi főtanács kiemelkedő ügye volt a közös hadseregbeli tisztekhez újabban kibocsátott hadügyminiszteri rendelet ellenében az egyház törvények által biztosított jogának épségbentartása és megvédése. A püspök megnyitójában olvasuk: „Hitelveink s ezeken alapuló egyházi intézményeink még ma is nem egy megtámadtatásnak vannak kitéve. Legközelebbről is méltó megbotránkozást okozhatott mindnyájunkban az a rendelet, melyet állítólag a közös hadügyminisztérium bocsátott volna ki s amely szerint kérdésbe vonatnék egyházunknak híveinket illetőleg a házasságkötés felbontása körül 300 év óta gyakorolt s a legújabb országos törvények által is biztosított joga és birói illetékessége. Ha ez a rendelet csakugyan igaznak bizonyulna, úgy elmulaszthatatlan kötelességünk lesz sérelmünk orvoslására minden törvényes útat és módot felhasználni. E lépésünkben, nem kétlem, az összes protestáns

egyházak támogatására bizton számíthatunk. Eddig is már nem egy hang emelkedett a nyilvánosság előtt többek részéről e törvénytelen hír ellen, mely végkövetkezményében nemcsak egyházi, hanem hazai alkotmányunkra nézve is sérelmes lenne s így azt hazai kormányunk maga sem tűrhetné el." A főtanács 56. sz. a. felírt a hadügyminiszter rendelete ellen s megalkotta a következő szabályzatot: *Unitárius egyházi törvény a házassági kötelekek érvénytelenítése és felbontása körül követendő eljárásról* (Kolozsvár, Gámán J. örökösénél). S ehez függelékül 57 sz. alatt megállapította a *Díjszabályzatot* is. A közigazgatási jelentés szerint pedig az erdélyi ref. atyafiakkal kölcsönös egyezséget kötöltek, mely szerint a két felekezet törvénytelen lejártaott válóperekben hozott ítéletek mindkét félre nézve érvényeseknek ismertetnek el. Ugyanezt akarják a kath. egyházzal is létrehozni.

De újabb és újabb esetek merültek fel. Mi történjék akkor, ha a pert a katolikus szék hivatalból nem teszi át? A kath. egyház saját érdekében mind sűrűbben megtette, hogy a keresetet beadó unitárius felperest egyszerűen elutasította keresetével. A kuria egy eselben arra utasította az eljáró illetékes törvénytelen, hogy tekintse az elutasítást végleges ítéletnek s a protestáns félre nézve vezesse be az eljárást. Ez elvet mi is megragadtuk. De a törvénytelenek az alperest is behívták a perbe. Mi meghoztuk az ítéletet anélkül, hogy az alperes erről tudomásul bírt volna. És sokszor csak azon vette magát észre, hogy élet-társa mással éli világát, holott neki sejtelve sem volt válóperről. Ez nem egyszer panaszokra adott okot a kultusz- és igazságügyminiszternél. Ezért a főpapiszékkel határozatot hozott, mely szerint a kath. széken elutasított kereset esetében, ha ott kihallgatás, tárgyalás nem volt, ami alpapiszékünkre hivassék be az alperes is és így hozassék felperesre nézve ítélet. De Molnár Sándor ellenezte s folyt tovább az eljárás úgy, hogy elválasztották az unitárius felperest ily esetekben is anélkül, hogy alperes erről valamit tudott volna. Kétévi küzdelem után a főtanács kimondta, hogy midőn az unitárius felperes elutasított, akkor az alperes minden esetben megidézendő a papiszékre. A kath. egyház részéről a keresetek egyszerű visszautasítása fogás volt a válóperek meghiusítására. Mert ha nincs tárgyalás, a pert nem kell áttenni s a felperes ezt a maga fórumán sem indíthatja meg. Az ügyvédek pedig úgy okoskodtak, hogyha a kath. egyház nem megy bele a tárgyalásba, rövid idő alatt lejár a per s több perköltség marad nekik. A keresetet tehát úgy fogalmazták, hogy a kath. egyház azt eo ipso elutasítsa. Az így elutasított perek mindinkább szaporodtak papiszékünkön. A kath. egyház most azt az újabb fogást kezdte, hogy nem utasította el a keresetet, hanem kiigazítás végett adta vissza felperesnek. Főpapiszékünk ilyen ese-

tekben egy nehányszor megsemmisítette az alpapiszék eljárását s nem mondta ki a való ítéletet. Ez újabb összeütközést okozott fő- és alpapiszékünk között. Most már nemcsak Nagy Lajos, hanem az ügyvédek is szembeszálltak a főpapiszékkel. „Ha meggondoljuk, — mondja a püspök — hogy mennyi gyanúsításnak, sőt rágalomnak volt kitéve egyházunk a válóperek miatt s most már benn is bizonyos ellenségeskedésnek nyitotta meg útját, kérdés, hogy vajjon a nyert egyháztagok száma és az anyagi haszon felér-e azzal a veszteséggel, mely tagadhatatlanul egyházunk reputációját — nem mondom jogosan, de mindenesetre érte és azzal a szakadással, mely központunkon emiatt szintén láthatóvá lett“.

Ilyen előzmények után és hirlapi támadások közepette az E. K. T. megbízta Kőváry Mihályt a házassági jog törvényjavaslatának elkészítésével, mit kiegészített a házasság megkötésére vonatkozó résszel, kézirat gyanánt kinyomatta, véleményes javaslatra megküldötte a köröknek. Minthogy azonban nem mindenik kör adta meg véleményét, az 1888. évi főtanács levette napirendről s letárgyalására rendkívüli főtanács összehívását rendelte el. Az 1889 márc. 3—5. rendkívüli főtanácsot megnyitó beszédjében a püspök felhívja a figyelmet arra, hogy „a házassági jog megalkotásával nemcsak egyházunk, de bizonyos tekintetben a hazai jogászörök várakozásának is meg kell felelnünk.“ A főtanácson olyan hosszú és szenvedélyes viták folytak, hogy több fontos tárgyat le kellett venni a napirendről. Különösen két pont adott a vitára alkalmat. Az ellenzék (Kőváry M., Molnár S., Nagy Lajos, Derzsi J.) azt követelte, hogy csak kolozsvári ügyvéd képviselhesse a valófeleket és hogy nemcsak a visszautasított, hanem kiigazításra visszadott kereset felett is tartozzanak a papiszéknek érdemleges ítéletet hozni. De végül győzött a jobb belátás. A püspök bezáró beszédjében szükségét érezte az intelemnek: „A kapott és osztogatott sebeket fedje el és gyógyítsa meg az igaz unitárius keresztényi atyafiságos szeretet. Mert ha a törvény szigorításával nehezebbé is lesz a válóperek kezelése, ebben semmi hátrány nem lesz.“ A törvény 3 részben 259 §-ból áll. I. rész a házasság megkötéséről, II. rész a házassági kötelék megszűnéséről, III. rész a házassági kötelék érvénytelenítése és felbontása körüli eljárásról. A házasság megkötéséről szóló részben nincs új elv. Egészen új az anyakönyvezésre nézve az az intézkedés, hogy ha az egybekeltek különböző vallásúak, az eskető lelkész a házasságot a másik fél lelkészével is tudatja a keresztelési anyakönyvbe leendő feljegyzés végett. De eredménye csak úgy lesz, ha más egyházak is elrendelik. Ferencz József (Egy jelenvolt: Az 1889. évi rendkívüli főtanács. K. M., 1889. 118—121. l.) annyira fontosnak tartja, hogy helyénvalónak látná, ha az 1868. évi 53. t.-c. 11. §-át ezzel kibővít-

nék s így válnék országos törvénné. A felbontó okok között van az örültség is, mi eddig nem szolgált a válásra jogcímmel. Részletes és érdekes vita volt e kérdésben pro és contra. A házassági kötelék érvénytelenítése és felbontása körüli eljárás lényeges változáson ment keresztül. E változások közül legfontosabb a *harmadik bíróság szervezése*. Meg volt ez eddig is: a főtanács. De ennek tagjai száma nincs meghatározva, nem is ismerik sem a törvényt, sem a perrendtartást és nem csináltak egyebet, csak szavaztak. Megtörténhetett az is, hogy olyan ügghöz szólott hozzá egy tanácsos, melyben az alsó bíróságoknál már döntőleg befolyt, vagy épen képviselője volt a felebbező félnek. Jövőben a főtanács a főgondnok elnöklete alatt 9 tagból (fele egyházi, fele világi) álló bizottságot választ egy évre harmadfokú bíróságnak. Az 1881. évi perrendtartás úgy módosított, hogy az áttett pereknél is mindig megidéz- tetik az alperes s ez csak akkor mellőztetik, „midőn az egyik fél a házassági kötelékből kioldatván, a másik fél, aki esetleg tán később tért át az unitárius vallásra, a felbontó ítéletnek a már lejárt per iratai alapján leendő kimondásáért folyamodik egyházunk papi székeihez. Ezzel oly formát nyert perrendtar- tásunk, mely ellen többé nemcsak a szoros jog, de a méltá- nyosság szempontjából sem lehet kifogást emelni“. A perújítás egészen töröltetett, a felebbezés azonban kiszélesbített. Az 1881. évi törvény szerint felebbezni csak akkor lehetett, ha az első és másodbíróság ítélete ellentétes volt. Olyan végzé- sek ellen, melyekkel a főpapi szék az alpapi szék eljárását részben vagy egészben megsemmisítette, felebbezésnek nem volt helye. A felebbezési perek legnagyobb része ilyen volt. A főtanács az ilyeneket egyszerűen elutasította s ezzel a kér- dést inkább megkerülte, mint megoldotta. A püspök ez ügy feletti elmélkedését azzal zárja, hogy az eredménnyel meg van elégedve. De bizonyos, hogy „semmi több bajt és kelle- metlenséget püspöksége alatt nem okozott, mint ez az ügy“. Megnyugtatta az, hogy küzdelme nem volt hiábavaló. S ha tán legjobb barátaival jött miatta néha összeütközésbe, vannak, akik irányelveit osztják s az elért sikert méltányolni tudják.

A polgári házassági törvény életbeléptetésekor a vonat- kozó országos vallási törvények ezek voltak:⁸⁴ Erdélyben a bevett vallások jogegyenlőségét 1568 óta törvények biztosí- tották. A vallások közötti teljes viszonyosságot az 1791. évi törvény újból elismerte. Az 1848. évi erdélyi 9. t.-c. sze- rint a törvényesen bevett minden vallásfelekezetek nemzet- különbség nélkül teljes és tökéletes jogegyenlőséggel bírnak, mind vallásgyakorlási mód, mind vegyes házassági viszonyok,

⁸⁴ Fekete Gábor: A vegyes házasságok és X. Pius pápa dekrétuma, K. M., 1908. 18 —196. l.

mind politikai igények tekintetében. A térítési izgatások és válásbeli versengést előidézõ tények mint büntettek fenytendõk. A vegyes házasságból született gyermekek vallása tekintetében az az elv állott fenn, hogy azok nemük szerint követik szülõik vallását. S az 1791. évi 57. t.-c. szerint ettõl eltérõen megállapodni a szülõknek sem lehetett.

Magyarországon a helyzet ez volt: Az 1790/91. évi 26. t.-c. 15. §-a szerint vegyes házasságok csak kath. lelkész elõtt köthetõk. Ha az apa katolikus, akkor az összes gyermekek, ha az anya katolikus, akkor a leányok katolikusok. Az 1844. évi 3. t.-c. szerint a protestáns lelkész által kötött vegyes házasságok törvényesek. Az 1848. évi 7. t.-c. kimondta az uniót és Magyarország elfogadta Erdély mindama külön törvényeit, melyek a szabadságnak és jogegyenlõségnek kedvezõk. A 20. t.-c. 1. §-a az unitárius vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította s a 2. §, e hazában bevett minden felekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlõséget és viszonyosságot állapított meg. Az alkotmány helyreállítása után az unió újból törvénybe iktattatott s a bevett vallások jogegyenlõsége megerõsített. Az 1868. évi 53. t.-c. kimondja, hogy vegyes házasságok bármely fél lelkésze elõtt érvényesen köthetõk s a gyermekek nemük szerint követik szülõik vallását. Az áttértnek minden cselekvénye azon egyház tanai szerint ítélendõ meg, melybe áttért s az elhagyott egyház elvei rá nézve nem kötelezõk. A polgári házasságról szóló törvényjavaslatot 1893 dec. 2-án terjesztették az országgyûlés elé. Az 1894. évi 31. t.-c. címe alatt 1895 okt. 1-én lépett életbe. Eszerint a házasság szerzõdés, melyet polgári tisztviselõ elõtt kell megkötni s oly kötés, mely nem polgári tisztviselõ elõtt történt, nem tekintetik házasságnak. A törvény tehát a házassági jogot a felekezetek erre vonatkozó felfogására való tekintet nélkül kötelezõleg szabályozta, de a felek vallási kötelelességeit nem érintette. A felek bármelyik fél lelkészéhez folyamodhatnak az egyházak szertartása szerinti közremûködésért, sõt mindkét féléhez is. A gyermekek vallására nézve az eddigi törvényes intézkedésekkel szemben azt az engedményt tette, hogy a házasulandók közokiratban megegyezhetnek a házasság megkötése elõtt, hogy a gyermekek vagy az apa, vagy az anya vallását kövessék. Ilyen megegyezés hiányában nemük szerint követik szülõik vallását. A születések, házasságok és halálesetek állami közhitelû nyilvántartására csak az állami anyakönyvek szolgálnak.

Az összes protestáns felekezetek örömmel üdvözölték, csak a r. kath. egyház nem fogadta kedvezõen. A törvény a papi áldást a házasság megkötése után nem rendeli. Ez a pont adott némi aggodalomra okot, hogy vajjon a hívõk igénybeveszik-e s a hitbuzgóság és vallásosság nem fog-e csökkenni. A törvény alapelvei az 1889-ben megalkotott házassági jogunk

elveivel nagy részben egyeznek. De van egy pontja, mely nem haladást, hanem a protestáns alapelvekkel szemben visszaesést jelent. S ez az, hogy a házasság fel nem bontható, csak az egyik házafél vétkeisége alapján. A felbontó okok közül hiányzik az engesztelhetetlen gyűlölet, a magtalanság eszközlése és az örültség. Sőt a házasságtörés is csak burkoltan van benne. Schlauch nagyváradi püspök memorandumot nyújtott be a javaslat ellen, melyben az erdélyi protestánsok s különösen az unitáriusok ellen kifakad, mint akik részben okozói voltak a törvényjavaslatnak: „Divatbajött törvénytelen eljárás és az unitáriusok minden józan jogi felfogást megszegyénítő házasságbontó könnyűsége“. Mire a K. M. megjegyzi, hogy ami 1889. évi törvényünket a jogi szaklapok örömmel üdvözölték, melynek alapelvei a magyar jogtudománynak és törvényhozásnak nem szégyenére, hanem díszére váltak. A püspök 1893. évi jelentésében az egyházpolitikai kérdésekről (állami anyakönyvvezetés, izraelita vallás recepciója és a vallás szabad gyakorlata) megemlékezvén azt mondja, hogy az egyházak helyzetét lényegesen módosítani fogják. Előnyünkre fog válni a polgári házasság annyiban, hogy csak a maguk hivatásának megfelelő térre lesznek szorítva, ami nagyobb buzgalmat, mélyebb hitéletet, a papság részéről fokozottabb apostoli szellemet fog igényelni. De másfelől a papságnak amúgy is csekély jövedelme apadni fog, amit részben a buzgóságnak és áldozatkészségnek kell kipótolni. Az 1894. évi főtanácsot megnyitó beszédjében rámutat arra, hogy e kérdések már két év óta izgalomban tartják hazánkat. S épen azok az elvek szenvedtek vereséget, melyek leginkább magukon viselik a szabadelvűség bélyegét. A házasság polgári megkötéséhez a szabadelvűségnek édeskevés köze van. De hogy a lelkiismeret a hit és vallásos meggyőződésben minden kényszer és erőszak alól fölszabadíttassék, az a szabadelvűségnek olyan követelménye, „melynek megtagadása az ember természetes jogának megtagadásával egyenlő“. A vitákban felemelők voltak ránk nézve azok a nyilatkozatok, melyeket ennek érdekében tettek. „Nekem úgy tetszik, hogy most még bátrabban hivatkozhatunk vallásunk érdekében kiállott annyi küzdelmünkre s némi önérzettel mondhatjuk el, hogy ime, a mi kigúnyolt, üldözött s eretnekeknek bélyegzett hitelődeink már 300 évvel ezelőtt azt az álláspontot foglalták el s le napjainkig mi is arra az álláspontra helyezkedtünk a lelkiismeret szabadsága kérdésében, amelyért ma tapsot és koszorút nyernek a nemes harcosok. Csak igaz marad a nagy német költő mondása, hogy a világtörténelem a világ ítélőbírája.“ A törvény hatása tekintetében az az aggodalma, hogy lazulni fog a hívek és lelkész közötti viszony és talán csekélyebb jelentőségűvé válik a lelkészi hivatás az állam és nép előtt. A gyermekek vallását szabályozó törvény ismét a

reversálisok korszakát nyithatja meg, mert megengedi, hogy a jegyesek egyezkedjenek. Csak abban van valami megnyugtató, hogy az egyezkedés nem kötelező. A lelkeszi jövedelem apadására nézve az a reménye, hogy a kormány emelni fogja az államsegélyt, nem kárpótlásul a jövedelemcsökkenésért, hanem az 1848. 20. t.-c. szellemében, mely kilátásba helyezte a lelkeszek állami javadalmazását.

Az unitárius közvélemény örvendett a szabadelvűség győzelmének, habár látta a nagy anyagi veszteséget. És különösen üdvözölte azt az intézkedését, mellyel a lelkiismeret szabadságát korlátlanul elismerte, hogy bárki lehet felekezeten kívülálló is. Nem tartott attól, hogy unitáriusok fogják szaporítani ezek számát, mert az unitarizmus kebelében a legkülönbözőbb nézetek megférhetnek. Az 1896. évi főtanácsra megnyugvással jelenti, hogy az egyházpolitikai törvények életbe léptetése legkisebb zavart, vagy hiányt sem okozott. A javadalom megrövidül ugyan, de a nép egyházi szelleme idővel erősödvén, nem fog díjtalan szolgálatot kívánni papjától.

Már-már lecsendesedtek a törvény által keltett hullámok, midőn X. Pius pápa kiadta a *Ne temere* kezdetű dekrétumát, mely az országos törvénytől következőkben tér el:

1. Az eljegyzést csak akkor ismeri el érvényesnek, ha a lelkész vagy két tanu előtt írásbeli szerződéssel kötött. A törvény ezt nem kívánja s az eljegyzésre is a szerződés általános szabályait alkalmazza.

2. Érvényesnek csak a kath. plebánus előtt kötött házasságot ismeri el.

3. Vegyes házasságoknál is a polgárilag megkötött házasságot érvénytelennek jelenti ki s érvényesnek csak olyan esetben ismeri el, ha reversális és diszpenzáció mellett kath. pap működött közre.

4. A kath. egyház elveit kötelezővé teszi olyan egyénekre is, kik a kath. vallásból már más vallásra tértek.

Ezek a rendelkezések, ha érvénybe lépnének, sértenék a többi bevett vallásfelekezetek egyenjogúságát s ellentétben állnának az országos törvényekkel. Az egyes hitfelekezetek nem tehetnek olyan rendelkezéseket, melyek a többi bevett vallások egyenjogúságát érintik.

A püspök az 1908. évi főtanácsot megnyitó beszédében (K. M. 1908. 321. l.) foglalkozik e dekrétummal, amely nagyon mélyen belevág egyházunk s általában a protestáns egyházak lelki életébe s országos törvény által biztosított jogviszonyaiba. Hiába próbáljuk szépíteni a szót, — mondja, — mert ez a dekrétum ágyasságnak tartja az olyan házasságot és törvénytelennek az abból született gyermekeket, amely nem r. kath. plebánus előtt kötött. Még hallani is megbotránkoztató és felháborító ez! Azt mondják, hogy a dekrétumnak nincs semmi-

féle jogi hatálya az országos törvény szerint megkötött házasságra. Törvényes az, bármit tartson is arról a pápa. Úgy érvelnek mellette, hogy az tisztán a r. kath. egyház belügye, amely reánk, más vallásúakra, nem tartozik. Hiszen ha úgy lenne! De vannak s lesznek ezután is vegyes házasságok r. katolikusokkal is. Ha tehát a pápa az ilyen házasságot ágyasságnak s a gyermekeket törvényteleneknek jelenti ki, ha a házasság nem kath. pap előtt kötött, ezzel a más vallású férj, vagy nő házasságkötése s gyermekeik törvényessége felett is ítélik. Lehet e joga a pápának a törvényesen megállapított jogrendhez még egy feltételt kötni s kiterjesztheti-e azt egy más egyház híveire? Nem sérelem-e, ha egy plebánus azt mondja róluk, hogy házasságuk nem tisztességes házasság s gyermekeik nem törvényesek? Meg van győződve, hogy nincs az a törvénytörvény, mely ha jogorvoslatot keresnek, elégtételt ne szolgáltatna nekik. A dekrétumot a hitre tartozó dolognak tekinteni „a legnagyobb tévedés”. Nincs más célja, mint a házasulandókat a plebánusok karjaiba kergetni s ezzel a reversálisokat biztosítani. Be nem vallott, de szemmel látható intenciója és sértő éle ez. Eddig csak megosztottunk valahogy a vegyes házasságokon, de a reversálisokat törvényesítő szerencsétlen törvény óta, ami szintén a katolikusoknak kivánságára hozatott, jóval többet veszítettünk, mint amennyit esetleg egy-egy reversálissal nyertünk. S ha e dekrétumnak érvényt szereznek, akkor az a kis felekezeti béke és egyetértés is, amit most élvezünk, még nagyobb próbának lesz kitéve, sok ezer házastársnak lelki nyugalma feldúlva, zilált hazai viszonyaink még ziláltabbá téve s az egyház és papság ellen szövetkezőknek és támadóknak egy újabb s erős fegyver kezükbe adva.

Ez indította az E. K. Tanácsot, hogy a főtanács elé javaslatot terjesszen: fejezze ki megütközését és felháborodását a mélyen sértő pápai írat felett s kérje a kormányt, hogy minden erejével és tekintélyével igyekezzék megakadályozni érvényesítését. Az esperesek és papok utasíttassanak, hogy ismerlessék meg híveikkel a dekrétumot, az országos házassági törvényt, hogy ne rettentse meg őket az, hogy házasságuk, ha a polgári anyakönyvvezető előtt történt, nem törvényes, reversálist ne adjanak, sőt jegyeseikkel előre egyezzenek meg, hogy csakis saját lelkészük szolgálatát veszik igénybe. A főtanács az előterjesztést elfogadta s felírt a képviselőházhoz,⁸⁵ utasítsa a kormányt, hogyha a hazafias r. kath. papság közbelépése eredményre nem vezetne, a jus placeti regii igénybevételével is a sérelmes pápai dekrétum kihirdetése és alkalmazása megakadályoztassék. Antal Gábor ref. püspök a főrendiházban a Ne temere-ről azt mondotta, hogy az ország egész tekintélyét mélyen

⁸⁵ A felíratot l. K. M. 1908. 337—341. l.

sértő. Elképzelni is felháborító, — úgymond — hogy egy törvényes házasságban élő nőnek gyontatója azt mondhassa, hogy konkubinátusban él s a gyermeknek, hogy törvénytelen ágyból származott. Valóságos meggyalázás éri e révén a házasfeleket. S mi következik abból, ha az állam és az egyház álláspontja így összezavarodik? A katolikus püspöki kar, az általános felzúdulás láttára, a pápát a dekretum visszavonására kérte. Erre a szentszék azokat a vegyes házasságokat, melyek a Ne temere kibocsátása óta e címen egyháziilag érvénytelenül kötettek, érvényeseknek nyilvánította. A püspöki kar aztán szabályzatot készített, amely szerint házasságkötés bármely formában lehetséges, ha vegyes párok csak az állami anyakönyvvezető előtt kötötték meg. Ez azt jelenti, hogy vegyes párok maradjanak csupán az állami kötés mellett, semhogy protestáns lelkésszel áldassák meg házasságukat. A püspöki utasítás pedig felhívja a papokat, hogy amennyire csak lehet, híveiket a vegyes házasságoktól tartsák vissza s minden módon azon legyenek, hogy mindkét nemű gyermekek a katolikus vallásban neveltessenek. Azokat pedig, akik gyermekeiket nem neveltetik a katolikus vallásban, bűnbocsánatban nem részesítik. A püspök az 1909. évi főtanácsot megnyitó beszédében, mint egy fejünk felől tovatűnt sötét felhőről emlékszik meg a dekretumról, „amely pusztító villámokat rejtett magában, de szerencsére elvonult anélkül, hogy viharban tört volna ki.“ Tisztelettel adózik a főpapságnak, melynek nagy segítségére volt az az általános felháborodás, mely a dekretum iránt országszerte nyilvánult. De nincs vége a veszedelemnek, mert az engedmény nem visszavonás, csak a dolog megkerülése. Már az engedmény is sérelmes, hiszen egy országos törvényhez nem kell engedmény. De még megdöbbenőbb a papság számára kiadott utasítás: Semmi fáradságot nem sajnálva arra törekedjete, hogy eszélyességtekkel és leleményességtekkel az ily eltévedt juhokat jobb meggyőződésre vezessétek. Ha az ilyen katolikusok bűneiket meg nem bánnák, „kétségtelenül méltatlanná teszik magukat a feloldozásra“. És azt mondja: „Hát az egy kicsit talán mégis sok! Hiszen ez az instrukció még több veszélyt rejt magában, mint amennyit a Ne temere rejtett. Hát a r. kath. egyház a reversálissal sem éri be? S akik reversálist nem adnak, még bűnbocsánatban sem részesíti, ha gyermekeiket az országos törvény kijátszásával is a kath. vallásban nem neveltetik?“

Még a *Borromeus-enciklikáról* kell megemlékeznünk, mely az egész protestáns világot megbotránkoztatta. Erről a püspök az 1910. évi főtanácsot megnyitó beszédében (K. M. 1910. 340—342. l.) ezeket mondta: A pápa ebben az enciklikában a reformációt nemcsak tévelygésnek nevezi, hanem a hit és erkölcs perversitásának s a reformátorokat gőgös és lázadó,

alantjáró érzelmű embereknek, akiknek hasuk volt az istenük. Ahonnan a béke és szeretet szavát várná az ember, onnan ilyen felháborító ítéletet hallani, ez több annál, hogy a legnagyobb türelem mellett is minden szó nélkül hagyhassuk s legalább vissza ne utasítsuk. Mert ebben egy szemernyi igazság sincs. Hiszen épen a katolikus egyház romlottsága és visszaélései s papjai egy részének erkölcstelensége hozta létre a reformációt. S ma is a protestáns államokban tisztultabbak az erkölcsök s magasabban áll a műveltség. A legnagyobb rossz-hiszeműség diktálta e szavakat, melyek többet árthatnak a katolikusoknak, mint a protestánsoknak s ilyen enciklikákkal csak eleven szemet gyűjt a maga feje felett. De alkalmas a felekezeti béke megzavarására s azért ajánlja a főtanácsnak, hogy sajnálatát s egyben megbotránkozását fejezze ki, a reformációra és reformátorokra szórt vádakot utasítsa vissza. De ne keressünk más jogorvoslatot, mint amit a történelem nyújt s a protestántizmusnak az elfogulatlan közvélemény megad. Majláth püspök 1910. november 17-én a r. kath. státus gyűlésen foglalkozott az enciklikával s azt a nézetét fejezte ki, hogy az a felháborodás, melyet az enciklika történelmi vonatkozásai a protestánsoknál keltettek, onnan ered, hogy a levelet nem olvasták el figyelmesen s akik olvasták, annak célzatát félreértették. Ezért hiteles magyar szövegét megküldte a protestánsoknak. A gyulafehérvári *Közművelődés* több számában védelmébe vette az enciklikát s megállapította, hogy az a fordítás, melyet a pápaság ellenségei a megjelenés után azonnal közzétettek, részint hamis, részint ferdített volt. „300 év előtti időket és személyeket tárgyal s ha gőgös és lázadó emberekről beszél, akik az egyház tanait, alkotmányát és fegyelmét felforgatni törekedtek s ezzel az új idők forradalmi áramlatát mintegy előkészítették, azon korbéli katolikusokat ítéli el“.

12. FEJEZET,

Új egyházközségek alakulása.

a) Erdélyben.

Ferencz József idejében sok új egyházközség alakult s főként városokban. E tekintetben a sort *Székelyudvarhely* nyitja meg 1872-ben, ahol főleg Daniel Gábor udvarhelymegyei főispán buzgólkodása folytán megalakult a leányeklézsia. Az 1871. évi főtanácson a miklósvárköri közgyűlés előterjeszti, hogy Moldovába, Romániába, Brassóba, Sepsiszentgyörgyre, Udvarhelyre szüntelen hitrokonaink telepednek le, Fintaházán